

УДК 316

Согорін А.А., канд. соціол. наук, Класичний приватний університет

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВАЛІДНОСТІ РЕЗУЛЬТАТІВ КОНТЕНТ-АНАЛІЗУ ЯК МЕТОДУ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ДИСКУРСУ

Досліджено окремі проблемні питання використання методу контент-аналізу. Обґрунтовано потребу оновлення основних вимог до контент-аналізу в контексті забезпечення валідності його результатів. Зроблено висновок, що застосування в контент-аналізі якісних складових і його модифікація на цій основі надасть дослідникам можливість вирішувати зовсім нові, складніші завдання, розширити проблемне поле досліджень, одержувати більш глибокі висновки стосовно природи досліджуваних явищ.

Ключові слова: контент-аналіз, контекст, валідність, соціологічне дослідження, методологія, інтерпретація.

Контент-аналіз сьогодні виступає одним з провідних методів трансдисциплінарних досліджень на межі історії, соціології, культурології та інших наук. Як метод, контент-аналіз є не лише сукупністю деяких загальних принципів дослідження текстів, він володіє інструментарієм для їх опрацювання. З метою попередження можливих помилок при використанні методу та підвищення результативності й надійності проведених досліджень, у даній статті ми намагалися подати контент-аналіз як провідний метод вивчення інформації, її характеристик.

Головні операції кількісного аналізу були розроблені вченими-аналітиками Б. Берельсоном та Г. Ласвеллом. Г. Ласвелл використовував його, досліджуючи сферу пропаганди та політики. Він істотно модернізував методологію контент-аналізу і ввів нові категорії та процедури. Також вагомий внесок у розробці методу контент-аналізу належить таким фахівцям: А. Алексєєву, Т. Дрідзе, Ю. Вооглайд, Б. Грушину, М. Лаурістину. Даною проблематикою займалися і українські вчені Н. Танатар, В. Бондар, А. Федорчук та інші [1].

З огляду на це, **мета статті** – дослідити контент-аналіз як метод вивчення інформації та її семантичних характеристик з урахуванням методологічних напрацювань останніх років у межах соціологічної науки та вимог щодо валідності результатів контент-аналізу.

Найкомпактніше формальне визначення контент-аналізу є таким: «Будь-яка систематична редукція потоку тексту (або інших символів) до стандартного набору статистично оброблюваних символів, що відображають присутність, інтенсивність або частоту характеристик, які є значущими для соціальної науки» [2].

Контент-аналіз може бути дуже корисним, наприклад, при оцінці важливості та актуальності певної соціальної проблеми, значущість якої можна оцінити, аналізуючи ступінь її присутності в національній або місцевій пресі. Крім того, можна проаналізувати і конкретний контекст, в якому ця проблема аналізується як важлива для певних соціальних груп та безпосередньо їх ставлення до неї.

Найчастіше дослідники користуються методом контент-аналізу з такими цілями:

– отримати вихід на комунікатора (або на особу, що може стояти за ним), здобути уявлення про його та функції. Досить поширеним є твердження, що з тексту іноді з більшою впевненіс-

тю можна здобути уявлення про компілятора, ніж про споживача, оскільки у такому випадку ймовірність появи в аналізованому тексті характеристик автора істотно більша;

– вийти за допомогою зазначеного методу на певну аудиторію, дослідити стереотипи свідомості мас, виявити найкращі моделі поведінки;

– здобути необхідні знання щодо політичних особистостей, отримати необхідні характеристики суспільства.

Підкреслимо, що перерахування даних цілей майже збігається з визначенням основних складових компонентів комунікативної ситуації як предмета уваги дослідника: за допомогою дослідження того, «що говориться», можна з'ясувати, «кому і хто говорить» [3].

Контент-аналіз дозволяє дослідникові формувати висновки про соціальні феномени, досліджувати великий текстовий масив, виокремлюючи в ньому інформаційні аспекти, які не лежать на поверхні. Як метод, контент-аналіз вимагає точності виміру та операціоналізації дефініцій абстрактних конструктів і є засобом переведення масової інформації (аудіовізуальної, текстової, цифрової) в кількісні показники з її статистичною обробкою. Його ідея є дуже простою і повторює положення, що є основою будь-якого іншого кількісного методу соціологічного дослідження: необхідно підрахувати найбільш часто повторювані теми або слова та визначити тенденцію у цілому [4].

Сьогодні існує велика кількість підходів до здійснення контент-аналітичного дослідження, тому вважаємо доцільним зупинитися тільки на тих процедурних етапах, які характеризують класичний контент-аналіз і формують його специфіку відносно інших методів дослідження текстів.

На першому теоретико-методологічному етапі формулюються гіпотези, об'єкт і предмет дослідження. Особливістю контент-аналізу є те, що основним його предметом є заданий соціальним контекстом зміст, у середині якого існує текст, а провідною метою аналізу – висновки щодо певної соціальної реальності [5].

На другому етапі визначаються одиниці аналітичного дослідження.

Третій етап являє собою підрахунок одиниці аналізу (частоти, наявності або відсутності будь-яких тем та їх взаємозв'язків). У рамках класичної методології контент-аналізу на наступному етапі проводиться ретельне статистичне дослідження отриманих даних [6] та їх інтерпретація, згідно із даними на першому етапі.

У цілому контент-аналіз можна визначити як методологію (або метод) отримання валідних та надійних висновків з аналізованих текстів у соціальному контексті за допомогою певних інтерсуб'єктивно узгоджених законів систематизації інформації.

Співвідношення кількісних і якісних напрямів методу контент-аналізу дозволяє здобути досить великий ступінь надійності валідності, але при цьому аналітик повинен бути достатньо впевнений, що в процесі аналізу прихованих задумів комунікатора підтвердженням забезпечення високого ступеня валідності є відсутність (або наявність) у тексті певних одиниць аналізу. Валідність в інших видах досліджень більшою мірою забезпечують чітке дотримання процедури та система кодування.

Серед основних одиниць контент-аналізу виокремимо: структурно-семіотичні (граматичні або лексичні показники); фізичні; поняттєво-тематичні; референціальні та квазіреференціальні; пропорційні; макроструктурні; одиниці, які представляють результати певних концептуальних операцій; поетичні [7].

Необхідно зазначити, що валідність висновків аналізу залежить від подання вибірки, оскільки тексти, обрані для аналізу, мають максимально повно показати усю сукупність. Правильний підбір одиниць дослідження є запорукою досягнення високого ступеня валідності. Одиниці дослідження повинні обиратися таким чином, щоб у результаті квантифікаційних процедур зроблені висновки надавали можливість отримати повний зріз аналізованого змісту.

Контент-аналіз, порівняно з іншими методами дослідження, має певну специфіку, оскільки його процедурною особливістю є ретельний підрахунок загальної кількості та частоти виникнення певних одиниць. Кількісні характеристики (одиниці контексту та одиниці підрахунку), здобуті в процесі дослідження, сприяють розкриттю якісного змісту аналізованого документу.

Одиниці контексту (такі як відповіді на опитувальник, інтерв'ю, стаття, речення тощо) використовуються для позначення того сегмента, у межах якого поставлено завдання визначити частоту згадувань певних категорій. З метою здійснення статистичних розрахунків використовуються одиниці реєстрації, які можуть бути тотожними чи відмінними з показниками якісних одиниць аналізу.

Необхідно підкреслити, що аналіз змісту не проводиться інтуїтивно, одержання надійного та об'єктивного результату забезпечується набором певних методик. Забезпечення чистоти дослідження визначається тим, що кожен крок до кінцевого результату аналітик здійснює виявляючи на основі чітко сформованих процедур, оскільки верифікація дослідження потребує повторення результатів іншим дослідником.

А. Ахувія пропонує розглядати термін «контент-аналіз» не в традиційному змісті, а як більш широке поняття, як методологію, за допомогою якої текст кодується по категоріях, а потім підраховується частота появи кожної категорії [8].

Пропонуються два нових різновиди контент-аналізу: перший – заснований на ментальному сприйнятті (рецептивний), який надасть можливість дослідникам прорахувати те, як різна аудиторія зрозуміє текст, і другий – інтерпретативний контент-аналіз, створений спеціально для латентного аналізу змісту, в якому дослідники йдуть набагато далі визначення кількості прямих значущих елементів тексту.

Інтерпретативний контент-аналіз був запропонований як метод дослідження латентного змісту та вирішення інших заплутаних завдань кодування. Г. Ласвел підкреслює розходження між латентним і явним змістом, називаючи латентний зміст «інтерпретацією», маючи на увазі, що явний зміст у кожному разі не є інтерпретацією, він однозначний [9]. Автор статті вважає, що і явний, і латентний зміст є сутністю інтерпретації. У «Вебстерівському словнику» інтерпретація визначається як «приписування значення абстрактним символам» [10].

Оскільки кодування конотативних значень уникає застосування правил кодування через зазначені причини, то очевидним є серйозне протиріччя між потребами конотативного кодування та традиційною контент-аналітичною методологією. Тому інтерпретативний контент-аналіз пропонується як альтернативний традиційному контент-аналізу для здійснення кількісної обробки конотативних інтерпретацій.

Інтерпретативний контент-аналіз відрізняється від традиційного способом проведення кодування і тим, як оцінюється його якість – при інтерпретативному контент-аналізі достатньо одного висококваліфікованого кодувальника, який володіє теоретичною чутливістю (зазвичай ним є сам автор проекту).

Об'єктивними інтерпретації не можуть бути по суті. Тут погодимося з висловлюванням Дж. Холта про те, що «Про інтерпретації слід судити за їх результативністю та їх здатністю переконувати читача, не більше того». Інтерпретативний контент-аналіз повністю приймає цей підхід.

Крім інтерпретативного контент-аналізу А. Ахувія пропонує таку модифікацію традиційного аналізу змісту, як контент-аналіз, заснований на ментальному сприйнятті або рецептивний.

Рецептивний аналіз детально вивчає те, як читачі інтерпретують невелику кількість текстів, у той час контент-аналіз, як правило, практикує менш детальний розбір великої кількості текстів. У рецептивному контент-аналізі кодувальники підбираються з тієї соціальної групи, яка цікавить дослідника в плані характеру впливу на неї аналізованих текстів. У рецептивному контент-аналізі метою є не усунення суб'єктивності, а навпаки, вимір особливостей суб'єктивного

сприйняття текстів центральними інтерпретаторами. Тому кодувальники працюють відповідно до свого власного інтуїтивного розуміння змісту текстів, а не дотримуються певних правил.

Оскільки в рецептивному контент-аналізі відсутні правила кодування, згода між кодувальниками не може розглядатись як показник якості процесу кодування.

Результати рецептивного контент-аналізу повинні детально описувати й аналізувати всі розходження у розумінні текстів між кодувальниками, які належать до різних соціальних груп, тоді як традиційний контент-аналіз наводить статистичні дані, що стосуються вибірки в цілому. Тому рецептивний контент-аналіз вимагає значно більшого числа кодувальників, порівняно з традиційним, з метою забезпечення достатнього простору для статистичного порівняльного аналізу.

Зазначимо, що запропоновані варіанти модифікацій традиційного контент-аналізу надають нові можливості для дослідників. Контент-аналіз, заснований на ментальному сприйнятті, дає можливість мати більш чітке уявлення про вплив текстів на суспільну свідомість різних соціальних груп, досліджувати різні способи, за допомогою яких тотожні тексти можуть бути зрозумілі різній аудиторії. Інтерпретативний контент-аналіз допоможе дослідникам, які тяжіють до якісних методів дослідження, примиритися з використанням кількісних методів традиційного контент-аналізу. Ці два підходи, визнаючи, що кожна інтерпретація повинна бути зроблена з позиції специфічної суб'єктивної перспективи, а не з кута зору об'єктивної основи, відкривають додаткові можливості для аналізу змісту із застосуванням складніших інтерпретацій аналізованих текстів.

Науковець В. Немировський підкреслює, що роль емпіричної соціології у найближчі роки зростатиме. Він акцентує увагу на тій закономірності, що різноманітні підходи сучасної соціології породжують нові уявлення про методи емпіричних досліджень, зростання уваги соціологів до якісних методів, їх взаємозв'язків та особливостей взаємодії з кількісними методами [11].

Проблематика використання аналізу змісту полягає, на думку автора, в тому, що сьогодні вимоги до його процедур, які орієнтовані на технологічну «чистоту» контент-аналізу в його класичній інтерпретації, є досить застарілими.

Проблемною також є часто дискретна інтерпретація поняття «категорія» у контент-аналізі, коли кожній категорії присвоюється одينية вираження у числовому форматі. Цьому підходу не відповідають такі просторові моделі кодування, як word scale (шкалювання слів) [10], оскільки вони не володіють базою апріорних словникових схем.

Вважаємо за необхідне також перевірити процедуру формування вибірки контент-аналізу: вона має не бути ані конвенційною, ані простою випадковою для певних нескінченних сукупностей, таких як інформація мережі Інтернет. Тут можна вести мову про вибірку випадкового характеру, використовуючи структурні характеристики та індексатори баз даних.

Аналізуючи нові проблеми, що виникають в емпіричній соціології через інформатизацію суспільства, А. Давидов підкреслює необхідність підвищення надійності методів збору інформації з використанням Інтернету. Він підкреслює актуальність розширення арсеналу методів аналізу масивів різнорідних даних в Інтернеті та розробки комп'ютерних систем, призначених для виявлення закономірностей в емпіричних даних, для моделювання та прогнозування [12].

Складною у плані здобуття високої валідності дослідження є інтерпретація висновків. Дійсно, з тих самих початкових даних часто різні люди формують зовсім протилежні висновки. Тому завжди варто враховувати вплив точки зору дослідника. Відчутний ефект для здобуття об'єктивних висновків з дослідження дає зіставлення результатів проведеного контент-аналізу з дослідженнями тієї самої проблеми іншими методами.

Висновки. Отже, контент-аналіз, як один з найстаріших методів дослідження текстів, є актуальним і сьогодні. Він динамічно розвивається у середовищі міждисциплінарних досліджень і технологічно урізноманітнюється за рахунок розробок у різних галузях аналізу даних,

що потребує особливої уваги науковців до вдосконалення процедури його проведення з метою отримання максимально точних даних.

Використання у процесі контент-аналізу якісних складових і модифікація даного методу на цій основі надасть дослідникам можливість вирішувати зовсім нові, складніші завдання, розширити проблемне поле досліджень, одержувати більш глибокі та різноманітні висновки щодо природи досліджуваних явищ.

Потенціал використання методу контент-аналізу дуже великий, тому з метою підвищення якості проведених досліджень на основі цього методу вважаємо необхідним вибудувати більш чітку та упорядковану процедуру контент-аналізу. Так, необхідно обирати за одиницю аналізу судження стосовно досліджуваного поняття, що сприятиме збільшенню об'єктивності, надійності та вірогідності проведеного аналізу, оскільки при подібному кодуванні та аналізі інформації ми враховуємо підтекст, який має вплив на досліджуване явище. Для подолання суб'єктивізму інтерпретації важливо проводити триангуляцію (перехресну інтерпретацію). Крім того, необхідно уникати поспіху в процесі узагальнення даних, які базуються на малій кількості текстів або неглибокому їх аналізі, і забезпечувати перевірку валідності отриманої інформації.

Список використаних джерел

1. *Танатар Н.В.* Контент-аналіз як дослідницький інструментарій / Н.В. Танатар, А.Г. Федорчук // *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія.* – 2007. – № 2. – С. 75–80.
2. *Добреньков В.Н.* Методы социологического исследования : учеб. / В.Н. Добреньков, А.И. Кравченко. – М. : ИНФРА-М, 2004. – С. 566.
3. *Семенова В.В.* Качественные методы: введение в гуманистическую социологию / В.В. Семенова. – М. : Добросвет, 1998. – 292 с.
4. *Аберкромби Н.* Социологический словарь / Н. Аберкромби, С. Хилл, Б.С. Тернер ; [пер. с англ. ; под ред. С.А. Ерофеева]. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Экономика, 2004. – С. 209.
5. *Krippendorff K.* Content analysis : an introduction to its methodology / K. Krippendorff. – Thousand Oaks : Sage Publications, Inc., 2004.
6. *Weber R.P.* Basic content analysis. / R.Ph. Weber. – Newbury Park, CA: Sage, 1963. – P. 49–69.
7. *Новикова М.В.* Психосемиотический подход к выявлению скрытых структурных инвариант текстов / М.В. Новикова // *Скрытое эмоциональное содержание текстов СМИ и методы его объективной диагностики* ; [под ред. А.А. Леонтьева, Д.А. Леонтьева]. – М. : Смысл, 2004, С. 95–118.
8. *Ahuvia A.* Traditional, Interpretive, and Reception Based Content Analyses: Improving the Ability of Content Analyses to Address Issues of Pragmatic and Theoretical Concern / A. Ahuvia // *Social Indicators Research.* – 2001. – № 54 (2). – P. 139–172.
9. *Lasswell H.D.* The Technique of Symbol Analyses (Content-analysis) / H.D. Lasswell // *Experimental Division.* 1941.
10. Merriam Webster's collegiate dictionary. 10th ed. – Springfield, MA : Merriam-Webster, 1993.
11. *Беляева Л.А.* Судьбы и перспективы эмпирической социологии / Л.А. Беляева, А.А. Давыдов, А.Н. Данилов, Б.З. Докторов, Н.И. Лапин, В.К. Левашов, В.Г. Немировский, А.В. Тихонов, Ю.Н. Толстова, Ж.Т. Тощенко, В.А. Ядов // *Социологические исследования.* – 2005. – № 10. – С. 3–21.
12. *Давыдов А.А.* Системный подход в социологии: новые направления, теории и методы анализа социальных систем / А.А. Давыдов. – М. : КомКнига, 2005. – 324 с.

References

1. Tanatar N.V., Fedorchuk A.G. *Kontent-analiz yak doslidnyts'kyi instrumentarii* [Content analysis as a research tool]. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informologiya*, 2007, No. 2, pp. 75–80 [in Ukrainian]
2. Dobren'kov V.N., Kravchenko A.I. *Metody sotsiologicheskogo issledovaniya: ucheb.* [Methods of sociological research: textbook]. Moscow, INFRA-M, 2004, p. 566 [in Russian]
3. Semenova V.V. *Kachestvennye metody: vvedenie v gumanisticheskuyu sotsiologiyu* [Qualitative methods: an introduction to humanist sociology]. Moscow, Dobrosvet, 1998, 292 p. [in Russian]
4. Aberkrombi N., Khill S., Terner B.S. *Sotsiologicheskii slovar'* [Sociological dictionary]; *per. s angl.; pod red. S.A. Erofeeva* [English translation, ed. by S.A. Erofeev]. Moscow, Ekonomika, 2004, p. 209 [in Russian]
5. Krippendorff K. *Content analysis: an introduction to its methodology*. Thousand Oaks, Sage Publications, Inc., 2004.
6. Weber R.P. *Basic content analysis*. Newbury Park, CA, Sage, 1963, pp. 49–69.
7. Novikova M.V. *Psikhosemioticheskii podkhod k vyyavleniyu skrytykh strukturnykh invariant tekstov* [Psychosemiotic approach to identify hidden structural invariant texts]. *Skrytoe emotsional'noe sodержanie tekstov SMI i metody ego ob'ektivnoi diagnostiki* [The hidden emotional content of media texts and methods of objective diagnostics]; *pod red. A.A. Leont'eva, D.A. Leont'eva* [ed. by A.A. Leontiev, D.A. Leontiev]. Moscow, Smysl, 2004, pp. 95–118 [in Russian]
8. Ahuvia A. Traditional, Interpretive, and Reception Based Content Analyses: Improving the Ability of Content Analyses to Address Issues of Pragmatic and Theoretical Concern. *Social Indicators Research*, 2001, No. 54 (2), p. 139–172.
9. Lasswell H.D. *The Technique of Symbol Analyses (Content-analysis)*. Experimental Division, 1941.
10. Merriam Webster's collegiate dictionary. 10th ed. Springfield, MA, Merriam-Webster, 1993.
11. Belyaeva L.A., Davydov A.A., Danilov A.N., Doktorov B.Z., Lapin N.I., Levashov V.K., Nemirovskii V.G., Tikhonov A.V., Tolstova Yu.N., Toshchenko Zh.T., Yadov V.A. *Sud'by i perspektivy empiricheskoi sotsiologii* [The fate and prospects of empirical sociology]. *Sotsiologicheskie issledovaniya – Sociological Studies*, 2005, No. 10, pp. 3–21 [in Russian]
12. Davydov A.A. *Sistemnyi podkhod v sotsiologii: novye napravleniya, teorii i metody analiza sotsial'nykh sistem* [The system approach in sociology: new directions, theories and methods of analysis of social systems]. Moscow, KomKniga, 2005, 324 p. [in Russian]

Отримано 25.05.16

Согорин А.А., канд. социол. наук, докторант кафедры социологии и социальной работы, Классический частный университет (Запорожье)

ОТДЕЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ВАЛИДНОСТИ РЕЗУЛЬТАТОВ
КОНТЕНТ-АНАЛИЗА КАК МЕТОДА ИССЛЕДОВАНИЯ СОЦИАЛЬНОГО ДИСКУРСА

Исследованы отдельные проблемные вопросы использования метода контент-анализа. Обоснована необходимость обновления основных требований к контент-анализу в контексте обеспечения валидности его результатов. Сделан вывод, что применение в контент-анализе качественных составляющих и его модификация на этой основе предоставит исследователям возможность решать совершенно новые, более сложные задачи, расширить проблемное поле исследований, получать более точные выводы относительно природы изучаемых явлений.

Ключевые слова: контент-анализ, контекст, валидность, социологическое исследование, методология, интерпретация.

Sogorin A.A., PhD. (Sociology), post-doctoral student, department of Sociology and Social Work, Classic Private University (Zaporizhia)

CERTAIN ASPECTS OF ENSURING THE RESULTS VALIDITY OF THE CONTENT
ANALYSIS AS A SOCIAL DISCOURSE RESEARCH METHOD

The article investigates the key aspects of the content analysis method implementation. Author proves the necessity to update basic requirements to content analysis in the context of ensuring its validity. It is concluded that the use of qualitative components in the content analysis and its modification will give the ability to solve new, more complex tasks, to expand the problematic research field, and to obtain more accurate conclusions about the nature of the phenomena studied.

Keywords: content analysis, context, validity, case study methodology, interpretation.